

WSTĘP

Prezentowany zeszyt składa się z dwóch części odpowiadających dwóm tematom badań z zakresu problematyki efektywności integracji ekonomicznej krajów socjalistycznych, prowadzonych od 1977 r. w Zakładzie Ekonomiki Handlu Zagranicznego działającym w ramach Instytutu Obrotu Towarowego UŁ. Jest niniejsza publikacja skróconą wersją pierwszego etapu badań¹ prowadzonych przez dwa zespoły² pod kierownictwem naukowym doc. dr hab. Pawła Glikmana (badania te trwają już kilka lat), natomiast zakończenie prac nad całością ich opracowania przewidywane jest w 1980 r.

Temat pierwszy - "Rachunek ekonomiczny w procesie koordynacji planów rozwoju społeczno-gospodarczego krajów RWPG" - dotyczy działalności, która w kształtowaniu i rozwijaniu międzynarodowego socjalistycznego podziału pracy zaliczana jest do podstawowych. Na jego opracowanie złożyły się trzy artykuły poruszające w zasadzie całość zagadnienia objętego badaniami, a które kolejno dotyczą: (1) zarysu problematyki badań, (2) wstępnej wersji modelu ogólnego koordynacji planów rozwoju społeczno-gospodarczego krajów RWPG, (3) analizy literatury przedmiotu.

¹ Pełny tekst zawierają prace: P. Glikman, A. Legatowicz, E. Wojciechowska, Zarys problematyki modelu koordynacji planów rozwoju społeczno-gospodarczego krajów RWPG oraz analiza literatury przedmiotu, mpis powielony; P. Glikman, A. Miciński, W. Urbaniak, Analiza porównawcza przemysłów włókienniczego i odzieżowego oraz handlu zagranicznego wyrobami włókienniczo-odzieżowymi Polski, NRD, Czechosłowacji i Węgier, mpis powielony. Obie prace zostały wykonane w ramach problemu węzłowego 11.6. Koordynatorem pierwszego stopnia tych prac jest Instytut Konjunktur i Cen.

² Skład I zespołu: doc. dr hab. P. Glikman, dr hab. A. Legatowicz, dr E. Wojciechowska; zespół II: doc. dr hab. P. Glikman, mgr A. Miciński, mgr W. Urbaniak.

W artykule pierwszym (zarys problematyki) przedstawiono zagadnienia, jakie będzie obejmować cały program badań. Wyodrębniono w tym zarysie problemy, które powinny być wyjaśnione za pomocą modelu ogólnego, a także zagadnienia odcinkowe, do rozwiązania których - w dalszych etapach badań - zostaną opracowane odpowiednie metody rachunku ekonomicznego.

W zarysie problemów "modelowych" kierowaliśmy się tym, iż algorytm procesu koordynacyjnego o niezwykle rozgałęzionych i skomplikowanych sprzężeniach powinien być syntezą, a więc musi - siłą rzeczy - pomijać szereg zdarzeń, które mają w rzeczywistości miejsce, nie charakteryzują jednak jego istoty. Stawiając powyższe pytania mieliśmy zatem na uwadze, iż badany proces przebiega przez szereg faz o różnym charakterze zależności, dokonuje się na wielu płaszczyznach odznaczających się różnym zakresem problemowym. Dotyczy on gospodarek o wspólnych podstawach ustrojowych, ale mogących się różnić systemem funkcjonowania. Są to cechy zasadnicze, które wpływają na charakter tego procesu, na jego przebieg i metody rozwiązań. Staraliśmy się te cechy uwzględnić w zarysie problematyki jako istotne, określające w dużej mierze opis modelowy koordynacji planów. Problemy, które stawiamy są odzwierciedleniem rzeczywistości, ale jednak tylko uogólnionym jej wyrazem. Stąd też, samo postawienie problemów traktujemy jako pewne uporządkowanie niezbędnego punktu wyjścia do badań modelowych, wskazujące jednocześnie na wszystkie istotne kwestie, które określają specyfikę badanego procesu. W szczególności staraliśmy się zasygnalizować problemy wielopłaszczyznowej dekompozycji ustaleń przyjętych przez Centrum międzynarodowe, a także inne zagadnienia o charakterze podstawowym (np. mobilność czynników produkcji i in.).

Przedstawiony w artykule drugim model ogólny jest pierwszą próbą syntezy koordynacji planów. Stanowi on na razie wyjaśnienie stanu optymalnego, a nie procesu jego osiągnięcia. Zawiera ujęcie funkcji kryterium oraz układ podstawowych warunków modelu wielostronnej koordynacji planów na szczeblu centralnym. W dalszej fazie badań model ten zostanie rozwinięty stosownie do schematu zarysowanego w pierwszym artykule. Należy jednak jeszcze raz podkreślić, że celem naszych badań modelowych nie jest i nie może być opracowanie czegoś w rodzaju instrukcji planistycznej.

Rozpatrywany przez nas proces jest bowiem zbyt bogaty i złożony, aby można go było regulować za pomocą mniej lub bardziej pełnego ujęcia schematycznego. Jednocześnie warto powtórzyć, iż nie jest naszym zamiarem, aby praca miała jedynie, albo - przede wszystkim - charakter studyjny. Zamierzamy zaproponować metody o charakterze aplikacyjnym, które wszakże z punktu widzenia logiki powinny stanowić uwieńczenie naszych badań, a nie ich fazę początkową lub środkową. Można też założyć, że jeżeli uda nam się w sposób zadowalający wyjaśnić modelowo procedurę koordynacyjną, będzie to miało znaczenie samodzielnego elementu teorii integracji socjalistycznej.

Artykuł trzeci zawiera analizę wybranych pozycji literatury przedmiotu. Należy tu jednak zauważyć, iż prac wyłącznie poświęconych interesującym nas problemom jest stosunkowo niewiele. W rozprawach teoretycznych i metodycznych z zakresu integracji gospodarczej krajów socjalistycznych opisuje się wprawdzie proces koordynacyjny, jednak zazwyczaj jest to opis werbalny (kolejność faz koordynacyjnych, wzajemna zależność przyjętych uzgodnień, itd.). Brak natomiast analiz, które przedstawiałyby logikę procesu i działania prowadzącego do jego optymalizacji. Stąd selekcja literatury, przydatnej do naszej analizy, była utrudniona. Dla jej dokonania wyodrębniliśmy prace, które traktują problemy efektywności wymiany i współpracy międzynarodowej nie z pozycji pojedynczego kraju, lecz układu krajów, wychodząc z założenia, iż tylko takie mają ścisły związek z przedmiotem naszych rozważań.

Prace te podzielono według czterech grup problemowych: (1) modele nakładów i wyników; (2) modele ekonometryczne handlu; (3) modele optymalizacji współpracy krajów RWPG; (4) rachunek specjalizacji międzynarodowej.

Podział ten nie jest przypadkowy. Wprowadzając go mieliśmy na uwadze pewną sekwencję problemów, ich wzajemny związek logiczny, nakładający się na procedurę koordynacyjną. Modele odpowiadające wspomnianym grupom problemowym mogą służyć do wyjaśnienia istotnych aspektów procesu planowego kształtowania powiązań gospodarczych i naukowo-technicznych krajów RWPG, i stąd ich szczególna przydatność dla podjętych przez nas badań. Zasadna wydaje się też kolejność rozpatrywanych zagadnień. Charakter wstępny, przygotowujący przedpole sytuacji decyzyjnych w ścisłym znaczeniu, mają

informacje, jakie można uzyskać za pomocą modeli ekonometrycznych. Ich cechą zasadniczą jest to, iż w oparciu o metody statystyki matematycznej pozwalają na ekstrapolację trendów eksportu i importu oraz innych wielkości i zjawisk ekonomicznych (np. postępu naukowo-technicznego), stwarzając tym samym możliwość wstępnego rozważania i porównania różnych wariantów rozwiązań integracyjnych. Czynnością przygotowującą podstawy do podejmowania decyzji integracyjnych - zarówno w układzie dwustronnym, jak i wielostronnym - są układy bilansowe ujęte w modelach nakładów i wyników. Użyteczność tych modeli polega przede wszystkim na tym, że pozwalają zestawiać potrzeby poszczególnych krajów na określone towary (w takiej czy innej agregacji) z możliwościami ich zaspokojenia w ramach wspólnoty.

Modele optymalizacji współpracy krajów RWPG są modelami decyzyjnymi i powinny stanowić odwzorowanie zasadniczej części procedury optymalizacyjnej. Muszą jednak bazować na ustaleniach stanowiących rozwiązanie poprzednich modeli bądź też przyjąć je jako założenia. Modele optymalizacyjne są zatem kolejnym ogniwem w całym łańcuchu powiązań problemowych uogólniających proces koordynacyjny.

Wreszcie charakter odcinkowy, ale bazujący na rozwiązaniach ogólnych, charakterystycznych dla wyższych szczebli hierarchicznej struktury decyzyjnej, mają modele specjalizacyjne, dotyczące poszczególnych wyrobów lub ich grup. W większości przypadków mają one charakter aplikacyjny. Stanowią jednocześnie końcową fazę kompleksowych rozważań modelowych.

Temat drugi - "Długofalowa współpraca Polski, Czechosłowacji, NRD i Węgier w dziedzinie włókiennictwa" - opracowany został w efekcie kilkuletnich badań nad możliwościami współpracy pomiędzy wyżej wymienionymi czterema krajami.

Podejmując te badania oparto się na kilku hipotezach roboczych.

1) Wymienione cztery kraje sąsiadują ze sobą bezpośrednio bądź znajdują się w bliskim sąsiedztwie. Choć dwa z nich (Czechosłowacja i NRD) są gospodarczo bardziej zaawansowane od pozostałych dwóch (Polska i Węgry), to jednak różnice te są niezbyt wielkie, w każdym razie nie tego rodzaju, aby stanowić miały przeszkodę w pogłębieniu podziału pracy w omawianej dziedzinie.

2) Wszystkie te kraje posiadają stare tradycje i bogate doświadczenie w dziedzinie przemysłu włókienniczego. Wyroby tego

przemysłu są przez te kraje eksportowane zarówno w obszarze krajów socjalistycznych (głównie do ZSRR), jak i kapitalistycznych.

3) Pobieżna obserwacja rynku krajowego daje podstawy do stwierdzenia, iż pomiędzy Polską a pozostałymi trzema krajami wymiana w zakresie wspomnianych wyrobów jest bardzo ograniczona. Nasuwa to przypuszczenie, iż sytuacja jest podobna w pozostałych, porównywanych krajach.

4) Znikomy import tych wyrobów sprawia, iż ich rynek w czterech krajach jest stosunkowo mało urozmaicony, pozostaje daleko w tyle za bogatym, dynamicznym rynkiem krajów rozwiniętych.

5) Istotna przyczyna tego stanu rzeczy tkwi w wieloletnim niedoinwestowaniu przemysłu lekkiego w omawianych krajach (choć w ostatnich latach - szczególnie w Polsce - zaszły pod tym względem korzystne zmiany). Nie jest to jednak jedyne wytłumaczenie. Inna, a może zasadnicza przyczyna, polega na tendencjach do autarkicznego zaspokojenia rynku wewnętrznego, braku specjalizacji, umożliwiającej - przy tych samych środkach - znaczne wzbogacenie rynku, przyspieszenie rotacji wyrobów i podniesienie ich jakości i atrakcyjności. To, że specjalizacja w ogóle i inne formy współpracy międzynarodowej takie możliwości w sobie kryją - nie wymaga dowodu. Bezsporne jest również zainteresowanie omawianych krajów w uzyskaniu wspomnianych efektów stanowiących o postępie w dziedzinie produkcji i konsumpcji wyrobów włókienniczych.

6) We wszystkich czterech krajach (jak również w innych krajach socjalistycznych) obserwuje się zjawisko monopolu producenta sprawiające, iż podaż artykułów rynkowych jest zdominowana w znacznie większym stopniu przez preferencje producenta, niż przez popyt. Przewyciężenie lub osłabienie negatywnych następstw tego monopolu (wadliwa struktura podaży i in.) jest możliwe drogą stworzenia - w racjonalnym zakresie - odpowiedniej presji importowej. Ze względu jednak na znane trudności płatnicze, stworzenie takiej presji poprzez import z krajów kapitalistycznych wydaje się mało realne. Alternatywą znacznie bardziej realną jest wzrost importu drogą specjalizacji w ramach RWPG. Jest to zatem dodatkowy czynnik, przemawiający za atrakcyjnością współpracy czterech krajów w omawianej dziedzinie.

7) Powstaje zasadnicze pytanie - dlaczego kraje te w tej właśnie dziedzinie, w tak znikomym stopniu sięgały dotychczas do rezerw mieszczących się w integracji socjalistycznej? Występuje

tu prawdopodobnie szereg barier, wśród których hipotetycznie wymienić można następujące:

- mała atrakcyjność dostaw (albo też - brak jednakowych możliwości ze strony poszczególnych partnerów),
- napięcia płatnicze z krajami kapitalistycznymi, utrudniające manewr specjalizacyjny,
- słaby nacisk rynku wewnętrznego; wymuszający uatrakcyjnienie podaży,
- brak rozpoznania możliwych efektów specjalizacyjnych (lub sceptycyzm co do możliwości ich osiągnięcia),
- brak mechanizmów systemowych, skłaniających jednostki gospodarcze do specjalizacji międzynarodowej,
- brak odpowiednich form wspólnej polityki w dziedzinie produkcji i obrotów wyrobami przemysłu włókienniczego (brak należytej koordynacji na rynkach krajów kapitalistycznych),
- brak nowych, atrakcyjnych form integrujących współpracę w sferze produkcji, wymiany i rozliczeń (zmierzających np. do utworzenia układu w podobieństwie do Wspólnego Rynku i in.).

Są to wszystko hipotezy wymagające weryfikacji. W pewnej tylko mierze próba takiej weryfikacji zostanie podjęta w naszych badaniach, trudno bowiem w sposób udokumentowany i wymierny stwierdzić istnienie wszystkich wymienionych barier i to dotyczących nie tylko pojedynczego kraju, ale wszystkich krajów, objętych naszymi badaniami. Wydaje się jednak konieczne sprawdzenie niektórych z tych hipotez, stanowiących o zasadności naszych badań. Ich głównym celem jest rozpoznanie stanu wyjściowego i przeprowadzenie analizy porównawczej.

Wychodzimy tu - jak się wydaje - z oczywistego założenia, iż zbadanie możliwości pogłębienia współpracy, zacząć należy od wielostronnej analizy porównawczej układu wyjściowego. Warto zaznaczyć, iż niezależnie od stopnia użyteczności takiej analizy, w dalszych badaniach posiada ona samodzielne znaczenie poznawcze, dostarcza bowiem informacji, które mogą być wykorzystane do różnych celów badawczych.

Przedmiotem pracy, którą prezentujemy niżej, są te zagadnienia stawiane w hipotezach roboczych, jakie byliśmy w stanie zbadać na podstawie materiału statystycznego. Zakres analizy musieliśmy jednak przyporządkować do zasobu informacji, jaki był

możliwy do uzyskania. Nie jest to zasób pełny, wobec czego nie na wszystkie postawione pytania otrzymaliśmy odpowiedzi.

W artykule II części badań rozpatrujemy następujące zagadnienia:

1) Czynniki wytwórcze. Porównujemy tu wielkości zasobów czynników wytwórczych, a więc zasobów majątkowych, surowcowych i siły roboczej. W szczególności interesowała nas problematyka majątku trwałego, a także zaspokojenie potrzeb na czynniki komplementarne, a więc kwestia względnych zasobów siły roboczej, jej składu, zasobów surowcowych i in. Rozpoznanie takie służyć powinno w dalszych badaniach do uzyskania odpowiedzi na pytania: czy, względnie jakie, istnieją możliwości wzajemnego uzupełniania zaspokajania potrzeb w artykuły włókiennicze, możliwości przestawień i koncentracji produkcji na tej działalności, dla której w danym kraju istnieją najbardziej sprzyjające warunki. W danej analizie mogliśmy natomiast zweryfikować hipotezę o względnie niezbyt wielkich różnicach w potencjale wytwórczym, co też świadczyć może o zdolności kształtowania pomiędzy omawianymi krajami współpracy produkcyjnej i jej form pochodnych.

2) Produkcja. Materiał statystyczny, jakim dysponowano, pozwolił na porównanie dynamiki produkcji w badanych krajach, wpływu wzrostu wydajności pracy i zatrudnienia na wzrost produkcji, jej wielkości oraz struktury, a także produkcji niektórych wyrobów. W mniejszym stopniu byliśmy w stanie zbadać problem względnego zaspokojenia potrzeb, atrakcyjności wyrobów, ich nowoczesności, jakości w odniesieniu do krajów zachodnich. Jest to problem trudny do zbadania w oparciu o materiał, jaki jest do osiągnięcia na miejscu. Pewne wnioski odnoszące się do tego problemu można wyciągnąć na podstawie udziału importu (lub względnej autarkii) w dziedzinie wyrobów włókienniczych i te zawarliśmy w pracy. Z punktu widzenia głównego przedmiotu pracy, wnioski takie mają istotne znaczenie, nie wyjaśniają jednak wszystkich aspektów problemu i dlatego będzie on wymagać głębszego zbadania, co przewidziane jest w dalszych fazach pracy.

3) Relacje efektywnościowe. W naszych badaniach problem relacji efektywnościowych posiada znaczenie podstawowe. One bowiem w głównej mierze stanowią o kierunkach współpracy maksymalizującej wzajemne korzyści. Problem ten został zbadany w następujących aspektach: (a) produktywność środków trwałych; (b) relacje wydaj-

ności i technicznego uzbrojenia pracy; (c) ich połączenie w postaci szacunku syntetycznego wskaźnika efektywności (E). Dostępne informacje umożliwiają jedynie operowanie dużymi agregatami. Dlatego zbadane relacje - niezależnie od ich samodzielnego znaczenia poznawczego - również i w tym przypadku traktujemy jako pierwsze rozpoznanie problemu, stanowiące punkt wyjścia do dalszych, bardziej szczegółowych badań.

4) Handel zagraniczny. Materiał, jakim dysponowaliśmy w zakresie handlu zagranicznego pozwolił na zbadanie takich zagadnień jak: miejsce czterech krajów w eksporcie i imporcie światowym wyrobów włókienniczych, struktura obrotów, zarówno geograficzna jak i towarowa, poziom tych obrotów, ich dynamika, obroty wzajemne, kontyngenty handlowe ze strony rozwiniętych krajów kapitalistycznych i in. I w tym przypadku materiał zawiera pewne luki i stąd przytoczone niżej dane, nie zawsze są pełne (np. niekiedy brak danych dla NRD ze względu na ich pominięcie w statystyce). Tym niemniej - jak się wydaje - porównania pozwalają określić stopień wzajemnych obrotów, otwartość gospodarek w badanej przez nas dziedzinie, a tym samym zweryfikować niektóre postawione wyżej hipotezy robocze. Mogą zatem stanowić punkt wyjścia do dalszych badań.

Wymiany pomiędzy czterema krajami dotyczą także dane zawarte w aneksie 1. Obrazują one strukturę wymiany w zakresie interesujących nas asortymentów. Należy podkreślić, iż informacje te umieszczono w aneksie nie ze względu na peryferyjność zagadnienia, istotnego dla scharakteryzowania wymiany zagranicznej czterech krajów, lecz ze względu na niekompletność i nieporównywalność materiałów, uniemożliwiającą sporządzenie jednolitych zestawień, na jakich oparty jest tekst zasadniczy pracy.

Materiał statystyczny wykorzystany w omawianym tu artykule pochodzi z kilku źródeł. Najbardziej zasobne źródło informacji liczbowych stanowiły roczniki statystyczne poszczególnych krajów. Na ich podstawie opracowano większość zestawień porównawczych, dotyczących produkcji i czynników wytwórczych. Z roczników handlu zagranicznego badanych krajów skorzystano przy opracowywaniu zagadnień związanych z wymianą międzynarodową. Cennym źródłem danych okazał się również Rocznik statystyczny krajów członkowskich RWPG. Informacje statystyczne zebrane w oparciu o ww. roczniki, tworzyły dość obszerny zbiór danych, dających podstawę do

analizy interesujących nas zagadnień. Korzystano też ze zbiorów, a także opracowań licznych instytucji, przedsiębiorstw i placówek badawczych mających związek z poruszaną w pracy dziedziną. Tak znaczne rozproszenie źródeł informacji spowodowało jednakże pewne trudności. Były one wynikiem częstego stosowania w poszczególnych źródłach różnych jednostek miar, występowania różnych poziomów agregacji itd. Prowadziło to z jednej strony do konieczności przeprowadzania w pracy wielu przeliczeń, szacunków własnych bądź uproszczeń, z drugiej - spowodowało konieczność rezygnacji z umieszczenia w tekście danych nieporównywalnych i nie dających się sprowadzić do porównywalności.

W rezultacie, w tekście znalazła się tylko pewna część danych statystycznych, którymi zajmowano się na etapie poszukiwania i wyboru źródeł. Niepełne są dane dotyczące handlu zagranicznego. Należy podkreślić, iż szczególnie dużo trudności przysporzyło skompletowanie odpowiedniego zestawu informacji dotyczących NRD. Statystyka prowadzona w tym kraju odnośnie przemysłu i produkcji, jak też handlu zagranicznego jest w dużym stopniu nieporównywalna z pozostałymi krajami. Publikowane informacje są tu dość skąpe i na ogół niewystarczająco dokładne. Istnieją dość obszerne i porównywalne dane Komisji Ekonomicznej RWPG. Jednakże posiadają one charakter tajny i były dla autorów pracy niedostępne.

Zebrany materiał statystyczny, mimo swoich braków stanowił cenną podstawę prezentowanych w pracy porównań i analiz, często-kroć dających istotne wyniki w postaci wniosków.

Oba przedstawione tu tematy mimo różnego ich charakteru i zakresu, wzajemnie się uzupełniają. Stąd ich realizacja stwarza możliwość wielostronnego spojrzenia na tak złożone zjawisko, jakim jest integracja krajów socjalistycznych. Ich związek jest taki, jaki zachodzi pomiędzy ogólnym opisem zjawisk a jego odcinkową konkretyzacją. Koordynacja planów w skali międzynarodowej powinna prowadzić do ustaleń odnoszących się do określonych dziedzin produkcji, które jako subukłady powinny podlegać odpowiednim regułom optymalizacji. Konkretyzacja współpracy w ramach tych dziedzin powinna zatem obejmować poszukiwania takich rozstrzygnięć i form, które zapewniają wzrost efektywności ekonomicznej współpracy w warunkach specyficznych charakteryzujących daną dziedzinę.

Naszym zamiarem było więc m. in. zweryfikowanie rozwiązań, jakie spodziewamy się uzyskać w badaniach modelowych na materiale empirycznym odnoszącym się do tematu drugiego. Będzie to jednak wykonalne w dalszej fazie badań.

Dla niniejszej publikacji wydzielono w ramach każdej ze wspomnianych grup problemowych po jednej pracy. Wybrano więc te, stanowiące w miarę najpełniejszą wykładnię danego kręgu problemów i najściślej związane z przedmiotem naszych badań. Jednocześnie należy podkreślić, iż fakt trwania realizacji początkowej fazy zamierzenia badawczego przez autorów zamieszczonych tu artykułów, stanowi w pewnym sensie okoliczność sprzyjającą. W odróżnieniu od dzieła już zamkniętego praca jest in statu nascendi, a więc jest otwarta na wszelkie uwagi, które wpłynąć by mogły na ulepszenie samej koncepcji badawczej, wyeliminowanie lub skorygowanie ujęć niewłaściwych, uściślenie rozwiązań szczegółowych.

Paweł Glikman